

YENİ BİR "ARAP BAHARI" MÜMKÜN MÜ?

Riad Domazeti

Referans için: Domazeti, Riad, "Yeni Bir 'Arap Baharı' Mümkün Mü?", İNSAMER, 08.03.2019.

17 Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta seyyar satıcılık yapan Muhammed Buazizi adındaki gencin kendisini ateşe vermesi, gerek bölge gerekse dünya siyasetinde büyük bir toplumsal hareketin ortaya çıkmasına sebep oldu. Bağımsızlıklarını kazanmalarından kısa süre sonra fikrî çıkmazlar ve yolsuzluklar eşliğinde siyasi otoriterliklere evrilen Afrika'nın kuzeyindeki ve Ortadoğu'daki yönetimler, 17 Aralık'tan itibaren bir düşmeye başladı. Bu olay, uzun yıllardır çeşitli ideolojik ve gündelik manevralarla bölgedeki halkları kontrol altında tutan rejimlere karşı eşitlik, özgürlük, adalet ve adil ekonomik paylaşım gibi temel insani taleplerin yüksek sesle ifade edilmesine vesile oldu.

Ancak kısa süre içerisinde yerel ve uluslararası aktörlerin devreye girmesiyle halkın bu haklı sesi kriminalize edilerek bastırılmaya çalışıldı. Bir yandan ABD, Rusya, Çin ve Avrupa Birliği gibi küresel güçlerin manevraları diğer yandan İran, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin başını çektiği bazı bölge ülkelerinin çeşitli terör örgütleri eliyle süreci kriminalize etmeleri yahut destekledikleri darbelerle -bölgede bir asrı aşan süredir uygulananların benzeri siyasal manevralarla- mevcut statükoyu korumaya çalışmaları, bölge halklarının büyük felaketler yaşamasına sebep oldu. Bu süreçle birlikte, siyasal elitin olmadığı Arap âleminde, toplumsal baskı grupları ve rejimlerin niteliğini sorgulayan hareketler daha da bastırıldı.

Bugün gelinen noktada bu yapıların tümünü rejim şemsiyesi altına alma girişimleri, bu coğrafyadaki siyasal, toplumsal ve dinî hareketleri kısıtlayarak belli ölçüde kontrol altına almış görünüyor. Hasılı 2010 yılının son ayında başlayan süreçte, bölge halklarının hâlen daha istedikleri özgür ve adil dü-

zenin oldukça uzağında oldukları görülüyor. Zira Suriye ve Mısır'daki rejimler, halkların her türlü çabasına rağmen, dışarıdan aldıkları desteklerle varlıklarını devam ettiriyor; Libya ve Yemen'de de iç savaş yine yabancı güçlerin desteği ve müdahalesiyle büyük yıkımlara sebep oluyor.

Arap Baharı'nı Ortaya Çıkaran Olgular ve Gelecek Perspektifi

Bütün engellemelere rağmen bölgede Arap Baharı'nın artçı etkileri görülmeye devam ediyor. Halkın iradesinin psikolojik anlamda canlı olduğunu gösteren örneklerle her geçen gün yenileri ekleniyor. Örneğin Mısır'da gerçekleştirilen son idamların ardından sosyal medya üzerinden örgütlenen gençler, "Yeniden Tahrir" sloganları ile gündem oluşturuyor. Askerî darbenin üzerinden geçen beş yılın sonunda Mısır'da enflasyon ve işsizlik ciddi oranlarda artarken ülkenin para birimi cüneyh de değer kaybetmeye devam ediyor. Bütün bu ekonomik sıkıntıların yanında sosyal adaletsizlik ve hukuksuz uygulamalar, halkın darbe yönetimine karşı tepkisinin çeşitli alt gruplarda günden güne genişlemesine sebep oluyor. Ayrıca altyapı eksikliklerine bağlı olarak yaşanan trafik kazaları, yangınlar ve benzeri olumsuzluklardaki artış da halkın yönetime olan tahammülünü iyiden iyiye azaltmış görünüyor.

Öte yandan son dönemde Fransa'da başlayan ve özetle "eşitsizliğe isyan" olarak adlandırılan halk hareketinin başta Mısır olmak üzere diğer birçok Arap ülkesine sıçramasından da endişe ediliyor. Bu bağlamda Mısır'da "sarı yeleklerin" satışına kısıtlama getirildiği, işçi sendikalarının tetikleyebileceği olası gösterilere karşı tedbirlerin artırıldığı haberleri geliyor. Peki halkın tüm hak taleplerini "terör" bahanesiyle ya görmezden gelen ya da üzerine örtmeye çalışan Mısır yönetimi halkın iradesini daha ne kadar göz ardı edebilir?

Söz konusu durum yalnız Mısır ile de sınırlı değil. Son dönemde Körfez ülkeleri arasında da benzer

memnuniyetsizlikler gözleniyor. Bilhassa Körfez ülkelerinin Şam'da büyükelçiliklerini yeniden açmaları ve Esed rejimine meşruiyet vermeleri ciddi bir sorun olarak halkların tepkisini çekiyor.

Bu çerçevede protestoların düzenlendiği Ürdün'de olayların zaman zaman şiddetlenme eğilimi gösterdiği, buna karşın ülke yönetiminin sorunlara kalıcı çözüm bulma ve istikrar için henüz gerekli düzenlemeleri yapmadığı gözleniyor. Benzer bir durumu Sudan'da da görmek mümkün. Ülkede olağanüstü hâl ilan edilmesine rağmen yönetimi eleştiren protestolar daha da şiddetlendi. Ciddi bir medya karartması uygulanan Sudan'da, olaylar belirli bir oranda devam ederken, Ömer el-Beşir yönetimi hükümetin istifasını isteyerek büyük bölümü askerlerden oluşan yeni bir kabine kurdu. Bu hamlenin toplumdaki hoşnutsuzluğu dindirmede ne derece etkili olacağını ise zaman gösterecek.

Kuzey Afrika'da da durum farklı değil. Cezayir'de yaklaşan cumhurbaşkanlığı seçimleri için 20 yıldır ülkeyi yöneten ve beşinci defa adaylığını koyan 82 yaşında Abdülaziz Buteflika'nın adaylığı protestolara sebep oluyor. Gelen haberler, gösterilerin şiddetinin gittikçe arttığı yönünde. Çok yaşlı ve ciddi sağlık sorunları olan Buteflika'nın tedavi için defalarca İsviçre ve Fransa'ya gittiği belirtiliyor. Bu durumuna rağmen iktidarı paylaşmayı ve yönetimi halka devretmeyi reddeden Buteflika'yı bazı generaller ve danışmanlardan oluşan bir grup destekliyor.

Bölgenin en önemli kriz noktalarından olan Filistin'deki asırlık meselede de çözüme dair bir emare görülüyor. ABD Başkanı Donald Trump'ın yeni Ortadoğu planı da ne Filistinlileri ne de bu coğrafyada yaşayan diğer halkları memnun ediyor. Son dönemde çok konuşulan "asrın anlaşması" teklifi, Fransa-Almanya modelinde Arap-İsrail ve Filistin-İsrail barışını öngören maddeler içerse bile bu planın uygulanmasının da pek kolay olmadığı anlaşılıyor.

Bugün gelinen noktada, sekiz yıllık Arap Baharı sürecinin bölgeyi ve toplumları nasıl ve ne kadar dönüştürdüğü meselesi büyük önem kazanıyor. Bu

Arap Baharı'nı Ortaya Çıkaran Olgular Hâlâ Canlı

Arap Baharı sürecini belirleyen faktörlere baktığımızda sürecin saygın ve onurlu bir hayat, özgürlük, adalet, eşitlik gibi basit ancak temel insani ilkeler üzerine inşa edildiğini görmekteyiz. Her ne kadar ilk etapta ekonomik eşitsizlik bu harekette önemli bir tetikleyici motivasyon olarak görünse de söz konusu taleplerin ekonomik kaygıların önünde olduğu açıktır. Ancak ne var ki, sekiz yıldır devam eden süreçte gelinen noktada halklar bu temel hedeflerin hâlâ çok gerisindedir.

Arap Baharı olgusunu ortaya çıkaran ekonomik memnuniyetsizliklerin giderilmemesi ve eşit paylaşım taleplerinin gerçekleşmemesi bir yana, bu süreçte Arap siyasi yönetici sınıfının savaflara ayırdığı kaynakların büyüklüğü, bu coğrafyada yaşayan halkları çok daha zor koşullarda bir hayata mahkûm etmiştir. Yemen başta olmak üzere Irak ve Suriye gibi kriz bölgelerinde güvenlik için ayrılan bütçe, halkın hem alım gücünü hem de yaşam standardını büyük ölçüde düşürmüştür.

Özünde kaynakların israfına, gelir dağılımındaki eşitsizliğe, adaletsizliğe ve Batı'nın onur

sürecin Ortadoğu'da ve özellikle Arap toplumları özelinde yönetici sınıfı, kültürel elitleri, askerî-bürokratik mekanizmaları, dinî grupları ve halkı nasıl şekillendirdiği ve Arap Baharı benzeri süreçlerin gelecek tasavvurunda ne ölçüde mümkün olduğu konularının sorgulanması gerekiyor.

Hasılı, burada cevaplanması gereken temel soru şu: "Arap Baharı denilen sancılı ve çok tartışmalı süreçte ortaya çıkan kaotik ortama rağmen bugün Ortadoğu'da halkların iradesini yansıtacak benzer bir kitlesel dalganın yeniden canlanması mümkün mü?"

kırıcı psikolojik baskılarına karşı bir başkaldırı olan Arap isyanları bütün Ortadoğu coğrafyasını derinden etkilerken, bu dönemde Suudi Arabistan'ın ABD ile yaptığı 120 ilâ 300 milyar dolar arasındaki silah anlaşması, ciddi eleştirilere sebep olmuştur. Ayrıca ABD Başkanı Trump ile Muhammed b. Selman arasında Beyaz Saray'da silahların tanıtımı için düzenlenen toplantı sırasında sergilenen Suudi Arabistan devletini aşağılayıcı ve onur kırıcı yaklaşım da başta Körfez ülkeleri olmak üzere bütün Arap dünyasının manevi onurunu zedelemiştir.

İnsan hakları ihlallerinin ve hukuksuzluğun tüm hızıyla devam ettiği bölgede mütefekkirler, aktivistler ve kimi zaman da bağımsız olarak fikir beyan eden din adamları, haksız ve hukuksuz bir şekilde gözaltına alınıp hiçbir gerekçe gösterilmeden mahkûm edilmiştir. Ayrıca bölgede vuku bulan cinayetler, suikastlar, askerî müdahaleler ve silahlanma yarışı, halkların rahatsızlığını daha da arttırmaktadır.

Öte yandan son dönemde Arap ülkelerinin çoğunun İsrail ile yakın ilişkiler kurma niyetlerini açıkça ortaya koymaları, ulusal güvenlikleri için

İsrail’den medet ummaları ve kurtuluş reçetesini Batı’da aramaları; hasılı Batı ve İsrail ile kurulan “ittifaka” varan ilişkilerin tümü, söz konusu ülke yönetimlerince pragmatist bir yaklaşımla ihtiyaca binaen atılan adımlar olarak meşrulaştırılmaya çalışılsa da bölgede eninde sonunda bu ilişkiyi sorgulayan bir kitlenin ortaya çıkması ve Arap Baharı’nı tetikleyen sürecin yeniden canlanması çok da uzak bir ihtimal olarak görünmemektedir.

Zira Arap Baharı olaylarını tetikleyen dış faktörler, aslında Arap ülkelerinin dış politika kararları ile de yakından ilgilidir. Filistin’de yaklaşık bir asra dayanan işgal ve İsrail ile kurulan ilişkiler, Arap kamuoyunu canlı tutan ve toplumsal muhalefeti tetikleyen en önemli unsurların başına gelmektedir. ABD’nin Kudüs’ü İsrail’in başkenti olarak tanıması, Netanyahu hükümeti tarafından çıkarılan “ulus yasası” ile İsrail’in “Yahudi Devleti” olarak ilan edilmesi, İsrail’in başta Gazze’de olmak üzere Filistinlilerin evlerini yıkmaya devam etmesi ve Gazze’ye uyguladığı ablukayı kaldırmaması, bütün bunlara karşın Arap liderlerin büründüğü sessizlik, Arap dünyasındaki “sessiz öfke”nin patlamasına yol açabilecek önemli etkenlerdir.

Şu bir gerçek ki, Filistin meselesi adil ve onurlu bir şekilde çözülmeyen ne Arap siyaset kurucuları ne de bölge, uzun vadeli bir istikrara kavuşabilir. Zira Filistin meselesi Arap yöneticileri için hâlâ en önemli meydan okumalardan biridir.

Özetle Arap yöneticilerin İsrail ile kurdukları ilişkiler, bir güvenlik sigortası olmak yerine, tam tersine, halklar nezdinde ilgili rejimlerin meşruiyetini büyük erozyona uğratan en temel sebeplerin başında gelmektedir.

Başta Irak işgali olmak üzere Ortadoğu’daki yabancı askerî varlık, gerçekleştirilen askerî müdahaleler, Arap halklarının tepkisini çeken en

temel unsurlardır. Arap Baharı motivasyonunu tetikleyen etkenlerden olan bölgedeki yabancı askerî varlık meselesi de azalmak yerine tam tersi bir şekilde daha önce hiç olmadığı kadar artmıştır. Özellikle Suriye’de Rusya ve İran’ın askerî varlığı; Libya’da başta ABD, Rusya ve Fransa’ya ait birlikler bulunması, yine İngiltere’nin bölgeye tekrar askerî üslerle dönüşü ve Çin’in askerî kapasitesini arttırması ve benzeri gelişmeler, Arap halklarının tepkisini çekerken yönetici elite karşı güvensizliği de arttırmaktadır.

Arap Baharı motivasyonunu anlamamakta direnen Arap ülkelerindeki siyasi ve kültürel elitin halkın talep ve beklentilerine genel anlamıyla duyarsız kaldığı görülmektedir. Arap liderlerin ideolojik olarak halklarından kopuk, kimi zaman Batı’nın kimi zaman da sosyalist ideolojinin vekili gibi görüntü vermeleri, halklar nezdinde ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Ayrıca ideolojik olarak halkın beklentileriyle uyumlu olmamaları yanında, zihni altyapı olarak da yoğun bir sosyalist anlayışa sahip olmaları, gerek kişiliklerinde gerekse politik davranışlarında halk ile aralarında önemli bir açılmaya sebebiyet vermektedir. Bütün bunlara ilaveten Arap dünyasındaki siyasi ve kültürel elitin büyük çoğunluğunun “çift pasaportlu” yöneticiler olması ve “yurt dışındaki okullardan mezun” olmaları da söz konusu iddiayı güçlendiren faktörler arasındadır.

Bölgedeki rejimler için güvence sağlayan yabancı askerî kuvvetler, halk tarafından büyük bir problem olarak değerlendirilmektedir. Örneğin Suriye’de halkın iradesine rağmen varlığını koruyan rejimin gücünü büyük ölçüde Rus askerî desteğinden aldığı görülmektedir. Hasılı halklar nezdinde meşruiyetlerini yitiren rejimlerin ayakta kalmasını sağlayan yabancı güçlerin varlıklarının hangi hukuki ve psikolojik temeller üzerinde inşa edildiği de ayrı bir tartışma konusu olmaktadır. Son dönemde Sudan’da yaşanan gösterilerin de

ortaya koyduğu üzere, Arap Baharı'nı tetikleyen olgular varlığını koruduğu müddetçe burada "kurulan rejimler" etrafında bölgesel bir sistemin inşası mümkün değildir.

Arap Baharı sürecini ortaya çıkaran bu psikolojik ve zihnî motifler, geçen sekiz yılda iyileştirilmek ya da en azından tedrici olarak ıslah edilmek bir yana daha da derinleştirilmiştir. Suriye, Mısır, Irak, Yemen ve genel olarak bölgede, insan olmanın temel niteliği olan "akletme" iradesinin baskı altında tutulması, kimi zaman da aşağılanması, mevcut siyasal sistemlerin sorgulanmaya devam etmesinde önemli bir psikolojik etken olarak varlığını korumaktadır. Hasılı, Ortadoğu'da Arap Baharı sürecini ortaya çıkaran bütün fikrî ve fiziki motivasyonların hâlen canlı ve dinamik olması; hatta insan onurunu, saygınlığını, karakterini zedeleyici politikaların daha önce hiç olmadığı kadar şiddetle uygulanmaya devam etmesi,

Dersler ve Riskler

Geçen sekiz yılda yaşanan söz konusu toplumsal ve siyasal isyanlar, bölge halkları ve bölgedeki gruplar açısından ders alınması gereken birçok tecrübeyi barındırmaktadır. Geride büyük bir insani, siyasal ve toplumsal tahribat bırakan bu süreçte, isyanların iç savaşa dönüşmesi, can ve mal güvenliğinin büyük ölçüde ortadan kalkması, toplumların alt gruplara bölünmesi ve dünya düzeni yeniden şekillendirilirken bu coğrafyadaki toplumların bu değişimde söz sahibi olamaması, gelecekte bölgenin kaderini derinden etkileyecek önemli problemlere kaynaklık edecektir.

Bu noktada İslam dünyası için özellikle Arap Baharı bağlamında çıkarılacak önemli dersler olduğunun altını çizmek gerekmektedir. Zira benzer bir sürecin tekrarlanması hâlinde, bu bü-

bölge halklarını isyana sevk eden başlıca etkenlerdir.

Özetle Arap Baharı sürecine zemin hazırlayan siyasal, toplumsal ve psikolojik koşullar hâlen mevcudiyetini korumaktadır. Ortadoğu'da halkların bir asırdır aradığı onurlu ve saygın bir hayat, özgürlük, adil ekonomik paylaşım ve toplumsal eşitlik hâlâ çok uzaktadır. İnsanların kendi kaderlerini tayin edebilecekleri siyasal süreçlerin oluşturulması noktasında henüz hiçbir değişim gerçekleştirilebilmiş değildir. Toplumların hayal kırıklıkları devam ettiği müddetçe de Arap Baharı'na benzer süreçlerin ortaya çıkma olasılığı varlığını her daim koruyacaktır. Zira "sömürge mantığı"na sahip olan mevcut statükoya karşı arayış içinde olmak, insan tabiatının bir gereğidir. Dolayısıyla Arap Baharı olarak tanımlanan kavramsal olgunun gelecekte de farklı isimlendirmelerle devam edeceğini söylemek bu noktada kolaylıkla mümkündür.

yük toplumsal potansiyeli makro anlamda yönetebilecek mekanizmalar hâlâ bulunmamaktadır. Toplumsal hazırlığın yeterli olmaması sebebiyle de son sekiz yıldır olduğu gibi benzer bir sürecin yine büyük zorlukları beraberinde getirme ihtimali oldukça yüksektir. Ancak her şeye rağmen söz konusu bu değişim talebinin "durdurulamaz" olduğunu da belirtmek gerekmektedir.

Özet olarak denilebilir ki, Arap Baharı'nı ortaya çıkaran adalet, özgürlük, eşitlik, siyasal katılım, Filistin meselesinin çözülememesi, başta Kudüs olmak üzere İsrail-Arap ve genel olarak Arap-Batı ilişkilerinin hâlihazırdaki seyri, ez cümle Arap ülkelerinin dış politika davranışları ve aldıkları kararlar, Ortadoğu toplumları arasında ciddi bir öfke birikimine sebep olmaktadır.